

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
ПРИКАРПАТСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ІМЕНІ ВАСИЛЯ СТЕФАНІКА
ФІЛОСОФСЬКИЙ ФАКУЛЬТЕТ
КАФЕДРА ФІЛОСОФІЇ, СОЦІОЛОГІЇ ТА РЕЛІГІЄЗНАВСТВА

**Курс лекцій до навчальної дисципліни „Соціологія”: Для студентів
напряму підготовки 033 „Філософія”**

Івано-Франківськ

2016

Тема 1. Соціологія як наука: предмет, об'єкт, функції. Історичні етапи розвитку

План

1. Сутність соціології, об'єкт та предмет її дослідження.
2. Структура соціологічного знання.
3. Функції соціології та її роль для попередження суспільних проблем.
4. Місце соціології в системі наук.

1. Сутність соціології, об'єкт та предмет її дослідження.

Термін „соціологія” (походить від лат. *societas* – суспільство і грец. *logos* – слово, поняття, вчення) введений французьким соціологом О. Контом в середині XIX ст.

Існує багато визначень соціології як науки. Так, наприклад, Е. Гіденс вважає, що соціологія – це вивчення соціального життя людини, груп людей та суспільств; П. Сорокін розглядає соціологію як науку, яка вивчає поведінку людей, що живуть у середовищі собі подібних; Н. Смелзер бачить соціологію як один із способів вивчення людей, бо соціологи прагнуть з'ясувати, чому люди поводять себе певним чином, утворюють групи, воюють, одружуються, голосують тощо.

Майже всі вчені сходяться на думці, що соціологія – наука про суспільство. Але ситуація ускладнюється, по-перше, тим, що саме суспільство можна розглядати з різних позицій. Так макросоціологія, що є сферою соціологічного знання та вивчає складні соціальні об'єкти (соціальні класи, соціальні інститути та ін.), процеси та взаємодії людей, які об'єднуються у великі соціальні спільноти і структури, стоїть на позиції, що суспільство слід розглядати як складну цілісну соціальну систему (макросистему). Представники мікросоціології (галузі соціологічного знання, яка вивчає індивідів та їхню взаємодію із близьким соціальним оточенням) пропонують досліджувати суспільство через його мікрооб'єкти – індивідів та взаємозв'язків між ними, міжособистісні стосунки, комунікацію та ін. Третій – синтезований підхід – передбачає розгляд соціології як науки про соціальні спільноти.

Соціальна спільнота – реально існуюча сукупність індивідів, яка піддається емпіричній фіксації та характеризується відносною цілісністю і здатністю виступати як самостійний творчий суб'єкт історичної та соціальної дії. Існує поліформність соціальних спільнот. Їх можна виділити за: а) кількісним складом (від двох людей до мільйонних об'єднань); б) тривалістю існування (тимчасові (вболівальники на стадіоні) та такі, що існують тривалий час (нація)); в) близькістю зв'язків між членами спільноти (релігійні організації, фанати, субкультури); г) функціональне призначення (за метою: територіальна спільнота, трудовий колектив); г) умовами виникнення: мимовільні, спонтанні (натовп) чи інституціоналізовані, організовані (політичні партії); д) формальні (студенти певного вищого навчального закладу) чи неформальні (об'єднання за інтересами).

Виходячи з такої позиції, соціологію можна визначити, згідно з Н.Черниш, як науку про становлення та функціонування соціальних спільнот, між якими встановлюються певні соціальні відносини і взаємодія, а також про соціальну людину-творця цих спільнот і головного суб'єкта історичного розвитку.

Наше визначення буде наступним:

Соціологія – наука, що вивчає структури суспільства, їх елементи, умови існування, процеси, що відбуваються в них, а також людину соціальну – їх творця та головного суб'єкта історичного розвитку.

Ще одне питання, яке виникло стосовно соціології – чи можна її вважати науковим вивченням суспільства. Американський соціолог висуває аргументи на користь соціології:

- 1) нею фіксуються реальні факти;
- 2) дослідження структуроване таким чином, що його можна аналізувати по частинах;
- 3) емпіричні результати обґрунтовуються, виходячи з певної теорії;
- 4) є предмет дослідження – соціальні відносини.

Об'єктом соціології як науки є суспільство як цілісна соціальна реальність, що відбиває ту чи іншу сторону соціального життя, а також такі об'єктивні явища суспільства, як соціальні відносини, соціальні зв'язки, соціальні організації, соціальні інститути тощо.

Предмет соціології – закони і закономірності функціонування та розвитку особистості, соціальної групи, спільноти, суспільства в цілому, соціальне життя суспільства.

Соціологія як і будь-яка інша наука має свою систему категорій. Під ними розуміють найбільш загальні поняття, які віддзеркалюють суттєві сторони її предмета, розкривають механізм прояву законів і закономірностей, які вивчаються соціологією. Понятійно-категоріальний апарат соціології включає в себе: загальнонаукові категорії у соціологічному заломленні (соціальне, суспільство, соціум, соціальна система тощо); безпосередньо соціологічні категорії (соціальний інститут, соціальна організація, соціальні норми, соціальні цінності); категорії дисциплін суміжних із соціологією (економічна соціологія, соціологія політики, соціологія культури тощо).

Розглянемо ключові із них.

Соціальне – це сукупність тих чи інших властивостей і особливостей відносин, які проявляються в конкретних умовах між індивідами і спільнотами в процесі взаємодії.

Суспільство – найзагальніша система взаємозв'язків і взаємин між людьми, в яких проявляється їхня взаємозалежність одне від одного та які склалися історично; об'єднання людей, яке займає певну територію, відрізняється своєю культурою та соціальними інститутами.

Соціум – соціальне оточення людини, сукупність форм діяльності людей, що історично склалися.

Соціальна дія – дія людини (незалежно від того, носить вона зовнішній чи внутрішній характер), яка співвідноситься з діями інших людей чи орієнтується на них.

Соціальний інститут – організована система зв'язків і соціальних норм, що поєднує значущі суспільні цінності та процедури, які відповідають основним потребам суспільства; встановлений порядок правил та стандартизованих моделей поведінки у суспільстві (наприклад, сім'я, освіта, право, влада та ін.).

Ще однією ознакою науковості соціології є наявність в її структурі соціальних законів.

Соціальні закони – стійкі, суттєві, необхідні відносини між соціальними явищами та процесами, які повторюються. Соціальні закони розглядаються як такі, що здійснюються в масі випадкових процесів. Вони визначають лише основну лінію суспільного розвитку, а не всю багатоманітність історичних подій. Закони складають методологічну основу соціології.

2. Структура соціологічного знання.

Соціологія, як і будь-яка наука, містить складові, які залежать від завдань (теоретичних чи практичних), що поставлені перед нею. Структуру соціології складають:

1) загальносоціологічна теорія (теоретична соціологія, фундаментальний рівень знань, макросоціологічне дослідження) – дає уявлення про суспільство як цілісний організм, про систему соціальних механізмів, розкриває місце і роль основних соціальних зв'язків, формулює принципи соціологічного пізнання;

2) теорії середнього рівня уточнюють положення загальносоціологічної теорії щодо окремих видів, механізмів взаємодії. Є три види таких теорій:

а) теорії, які вивчають закони розвитку і функціонування окремих соціальних спільнот (соціологія міста, села, етносоціологія);

б) галузеві соціологічні теорії розглядають закономірності і механізми життєдіяльності соціальних спільнот в окремих сферах (соціологія праці, економічна соціологія, соціологія освіти);

в) теорії, що аналізують окремі елементи соціального механізму (теорія соціального контролю, теорія комунікацій).

3) конкретно-соціологічний аналіз (емпірична соціологія, теорія, методика і техніка конкретно-соціологічних досліджень) – це вимірювання конкретних соціальних процесів на основі тих підходів, принципів, показників, які дають загальносоціологічна і спеціальна теорії.

В залежності від рівня отримання знань в соціології виділяють:

а) теоретичну соціологію, яка узагальнює фактичний матеріал, будує теорію, розкриває закономірності функціонування суспільства;

б) прикладну (емпіричну), що вивчає практичні сторони соціального життя суспільства на базі загальносоціологічних теорій та фактичного матеріалу;

в) соціальну інженерію – рівень практичного впровадження отриманих знань з метою моделювання шляхів вирішення конкретних соціальних проблем.

В структурі соціологічного знання особливе місце займає метасоціологія, об'єктом вивчення якої є не соціальна реальність як така і не спосіб здобування знань, а наука соціологія, саме соціологічне знання.

3. Функції соціології та її роль для попередження суспільних проблем.

1) пізнавальна (теоретико-пізнавальна). Соціологія дає приріст нового знання про різні сфери соціального життя;

2) методологічна функція. Соціологія визначає найбільш адекватні методи пізнання суспільства, що згодом може використовуватися й іншими науками;

3) критична функція соціології полягає в можливості за допомогою соціологічних досліджень оцінювати позитивні та негативні наслідки та тенденції соціальних явищ та процесів;

4) інформаційна – соціологи проводять систематичний опис і накопичення матеріалу, на основі якого у подальшому робляться висновки, ухвалюються рішення та ін.;

5) прогностична виявляється у формуванні соціальних прогнозів розвитку соціальних явищ і процесів. Соціальні прогнози можуть бути короткостроковими або довгостроковими;

5) сутність перетворювальної функції полягає у тому, що висновки, рекомендації та пропозиції, які напрацьовані соціологією стають основою для вироблення та прийняття рішень (наприклад, для уникнення міжетнічних конфліктів, розробки системи заходів демографічної політики);

6) управлінська функція соціології забезпечує вироблення соціального механізму впровадження у практику рішень щодо функціонування, розвитку й удосконалення соціальних відносин;

7) світоглядна функція соціології виявляється у можливості впливати на формування уявлення індивіда про своє призначення в суспільстві, про стан самого суспільства та сприяє формуванню критичної позиції.

4. Місце соціології в системі наук.

Суспільство є загальним об'єктом вивчення й інших наук, які не випадково зараховують до „суспільних наук”: історії, філософії, економічної теорії, етнографії, психології і т.д. Чим тоді соціологія відрізняється від них? На відміну від інших наук, які вивчають окремі підструктури суспільства, окремі види відносин, соціологія (яку П. Сорокін вважає генералізуючою наукою) вивчає суспільство як цілісний функціонуючий соціальний організм, об'єднуючи всі сфери, сторони суспільного життя, які є об'єктами вивчення інших суспільних наук (економічну, політичну і т.д.), що дає можливість розкрити особливості суспільства як цілісності.

Т.ч., відмінність соціології від інших суспільних наук полягає в тому, що:

а) соціологія (згідно з П. Сорокіним) є генералізуючою наукою, бо не вивчає специфічне в суспільствах, а загальне;

б) вона аналізує суспільство в єдності всіх його сторін;

в) людина в соціології не виключно, скажімо, релігійна, а людина соціальна, одночасно і політична, й економічна, й етична і т.д.

Соціологія, як було зазначено вище, генералізуюча наука. Вона вивчає всі соціальні процеси, незалежно від того, якими вони є: економічними, етичними, політичними. Вона аналізує суспільство в єдності всіх його сторін, весь соціокультурний простір. Соціологія вивчає взаємозв'язок між явищами, які стосуються предмета дослідження різних наук (напр., як економічна криза впливає на рівень правопорушень). Останнім часом спостерігається „соціологізація” наук, виникнення нових напрямів на стику наук: соціологія злочинності, соціологія епідемій та ін.

Тема 2. Особистість як об'єкт дослідження в соціології

План

1. Предмет дослідження, основні поняття та категорії соціології особистості.

2. Соціальний статус та соціальна роль особистості.

3. Поняття соціалізації та її основні компоненти.

1. Предмет дослідження, основні поняття та категорії соціології особистості.

Соціологія особистості – спеціальна соціологічна теорія, що досліджує широке поле питань взаємозв'язку особистості з суспільством, соціальними спільнотами і групами. Вона також вивчає проблеми міжособистісних відносин людей у процесі їх соціалізації, закономірності й тенденції засвоєння різноманітних форм людської діяльності, спілкування тощо. Серед основних термінів, якими послуговуються в соціології особистості наступні:

- „людина” – вживається як родове поняття, що вказує на приналежність до людського роду (біологічного виду „*Homo sapiens*”). Це поняття вказує на якісну відмінність людини від інших живих істот і слугує для характеристики всезагальних, притаманних усім людям якостей і особливостей;

- „індивід” вживається у значенні „конкретна людина”, одиничний представник людського роду;

- „особистість” слугує для характеристики соціального в людині. Якщо людина – це, перш за все, продукт природи, то особистість – продукт суспільства. Особистість – усталений комплекс якостей і властивостей людини, які набуваються під впливом відповідної культури суспільства і конкретних груп і спільнот, до яких вона належить і до життєдіяльності яких включається.

„Індивідуальність” означає те особливе і специфічне, що вирізняє одну людину з-поміж інших, включно з її природними і соціальними, фізіологічними і психічними, успадкованими і набутими якостями.

Предмет розгляду соціології особистості – дослідження її як об’єкта та суб’єкта соціальних відносин на рівні взаємозв’язків із соціальними спільнотами.

Як об’єкт соціальних відносин особистість характеризується за допомогою таких понять:

- соціалізація (про що ще йтиметься);
- соціальна ідентифікація – усвідомлення особистістю своєї належності до певної спільноти;
- рольова ідентифікація – прийняття суспільно заданих функцій і групових вимог як таких, що відповідають інтересам і потребам суб’єкта.

Як суб’єкт соціальних відносин особистість розглядається соціологічною теорією через систему таких понять:

- самоусвідомлення особистості, тобто усвідомлення власної самобутності в межах соціуму;
- нормативна свідомість і система ціннісних орієнтацій (сприйняття і оцінка соціальної діяльності, поведінка за конкретних умов);
- потреби, мотивації, соціальні установки, соціальна поведінка (поняття соціальної психології).

2. Соціальний статус та соціальна роль особистості.

З’ясування місця і ролі особистості в соціальній системі можливе через розкриття поняття „соціальний статус”.

Соціальний статус особистості – це її позиція в соціальній системі, пов’язана з належністю до певної соціальної групи чи спільноти, сукупність її соціальних ролей та якість і ступінь їх виконання.

Він охоплює характеристику становища індивіда в суспільстві: професію, кваліфікацію, освіту, посаду, матеріальне становище, наявність влади, партійну і профспілкову належність, ділові відносини, належність до демографічних або етнічних груп (національність, релігійність, вік, сімейне становище, родинні зв’язки). Усе це Р. Мертон називає „статусним набором”. Соціальні статуси поділяються на привласнені, або одержані незалежно від суб’єкта, найчастіше від народження (раса, стать, вік, національність) і досягнуті, або надбані власними зусиллями індивіда (сімейне становище, професійно-кваліфікаційний рівень тощо). Серед статусів вирізняють інтегральний та допоміжні. Іноді їх взаємодія може спричинити внутрішньоособистісні конфлікти.

Соціальна роль – типова поведінка людини, пов’язана з її соціальним статусом та не викликає негативної реакції соціального середовища.

Людина в суспільному житті, як правило, виконує кілька соціальних ролей, які утворюють, за термінологією Р. Мертона, „рольовий набір”. Соціальні ролі можуть закріплюватися

формально (через посередництво закону чи іншого правового акту) або мати неформальний характер (моральні норми поведінки в певному суспільстві).

Одна з перших спроб систематизації соціальних ролей належить Т. Парсонсу, на думку якого їх характеризують:

- емоційність (одна роль вимагає емоційної стриманості, інша – цілковитої розкнутості);
- спосіб одержання (одні ролі притаманні особистості від народження, інші виборюються нею);
- масштабність (сформульовані й суворо обмежені або нечіткі й розмиті);
- ступінь формалізації (дія за жорстко встановленими правилами і приписами або довільна дія);
- характер і скерованість мотивів (орієнтовані на особисте або загальне благо).

Про соціальну роль йдеться тоді, коли за тривалої соціальної взаємодії регулярно відтворюються певні стереотипи поведінки. Тобто роль є окремим аспектом цілісної поведінки. Конкретні індивіди виступають у багатьох ролях. Суперечності між окремими соціальними ролями породжують рольові конфлікти, як внутрі-, так і міжособистісні. Вони часто виступають як боротьба мотивів діяльності, що свідчить не тільки про існування ієрархії соціальних статусів, а й про ієрархію соціальних ролей. Вільний вибір особою першочерговості реалізації певних мотивів є відносним, оскільки людина перебуває під тиском соціальних функцій, статусів і ролей, завдяки чому стає частиною суспільства, соціальної спільноти. Сукупність соціальних ролей особистості відображає соціальні відносини в суспільстві. Соціальний статус і соціальна роль є основними поняттями рольових теорій особистості.

Автори рольової теорії особистості Д. Мід, Р. Мертон та інші визнають залежність соціальної ролі людини як істоти соціальної від очікувань інших людей, пов'язаних з їх розумінням соціального статусу конкретної особистості. Розбіжність між уявленнями про соціальну роль тієї чи іншої особистості та її реальною поведінкою є основою соціальних конфліктів, що мають міжособистісний характер. Внаслідок виконання людиною кількох соціальних ролей, несумісних між собою, може виникнути внутрішній конфлікт особистості. Його наслідком, як правило, є стрес. Саме у виявленні передконфліктних і передстресових ситуацій або підстав для цього, а також у пошуках конкретних шляхів гармонізації соціальних ролей і полягає роль соціології.

3. Поняття соціалізації та її основні компоненти.

Соціалізація – складний і тривалий процес включення індивіда до системи соціальних зв'язків та відносин, його активної взаємодії людьми, у результаті якої індивід засвоює зразки поведінки, соціальні норми та цінності. Це процес входження (включення) індивіда в соціум, що зумовлює зміни в соціальній структурі особистості. Останнє спричинене

активністю людини та її здатністю не лише засвоювати при взаємодії з середовищем його вимоги, а й змінювати його, визначати власний „життєвий світ”. З одного боку, особистість зазнає впливу суспільства і відбувається процес інтеріоризації – включення соціальних норм і цінностей у внутрішній світ людини. З іншого, людина сама впливає на світ і тому маємо зворотний процес – екстеріоризацію, тобто об’єктивацію внутрішнього світу людини в її поведінці, діяльності.

В процесі соціалізації відбувається соціальна адаптація індивіда (до соціально-економічних умов, до рольових функцій та соціальних норм, до соціальних груп і соціальних організацій, які виступають в якості його життєвого середовища).

Основні компоненти процесу соціалізації:

1) фактори соціалізації:

2) основні стадії соціалізації: рання (від народження до школи), навчання (з моменту вступу до школи до моменту закінчення очних форм загальної і спеціальної освіти), соціальна зрілість (період активної трудової і суспільно-політичної діяльності), завершення життєвого циклу (з моменту припинення постійної трудової діяльності в межах офіційних організацій).

Іншим варіантом поділу стадій соціалізації може бути наступне: дотрудова стадія, трудова та післятрудова.

3) агенти соціалізації – люди і установи, які відповідають за навчання культурних норм і засвоєння соціальних ролей. Бувають: агенти первинної соціалізації (батьки, родичі, однолітки, вчителі, тренери, лікарі і т.д.) та агенти вторинної соціалізації (представники адміністрації школи, університету, підприємства, церкви, ЗМІ та ін.).

Тема 3: Культура і регуляція людської поведінки

План

1. Особливості соціологічного аналізу культури.

2. Структурні елементи культури.

3. Соціокультурна ситуація в сучасній Україні.

1. Особливості соціологічного аналізу культури.

За свідченням німецького лінгвіста І. Нідермана, термін „культура” як самостійна лексична одиниця існує лише з XVIII ст. Раніше цей термін зустрічався тільки у слово сполученнях, означаючи функцію чогось. Своім походженням слово „культура” (лат. cultura – обробіток, виховання, освіта, розвиток, шанування) зобов’язане латинським словам солю (зрощувати, обробляти землю, займатися землеробством) та cultus – землеробська праця. Отже здавна під культурою розумілись всі ті зміни в оточуючому середовищі, які відбувались під впливом людини, на відміну від змін, викликаних природними причинами.

Поступово термін „культура” почав застосовуватися по відношенню до людей та їх творчої діяльності: він дістав узагальнююче значення і ним стали називати все створене людиною.

Культура виступає предметом дослідження багатьох наук. Але соціологічний підхід до вивчення культури має свою специфіку, яка полягає у дослідженні не поодиноких, а всіх можливих форм зв'язків і культурного, і соціального. В соціології розрізняють культуру в широкому значенні цього слова як соціальний механізм взаємодії особистості і соціальної спільноти з середовищем проживання (сукупність засобів, форм, взірців та орієнтирів, що генетично не наслідуються, виробляються людьми в процесі спільного життя та забезпечують передання досвіду і розвиток перетворюючої діяльності) і в вузькому розумінні (система цінностей, переконань, зразків і норм поведінки, притаманних певній соціальній групі, спільноті і людству в цілому).

Культура розглядається в соціології як складне динамічне утворення, що має соціальну природу і знаходить вираз у соціальних відносинах, скерованих на створення, засвоєння, збереження і розповсюдження матеріальних предметів і духовних феноменів. На думку харківських соціологів, нині фіксуються три основні сфери прояву людської культури:

- ставлення людей до природи (передбачає гармонію зв'язків між людиною і природою);
- ставлення до інших людей (має на меті оптимізацію міжособистісних, міжетнічних, міждержавних відносин, створення культурного клімату взаємовідносин в колективі, сім'ї, в побуті);
- ставлення людини до самої себе (скероване на самопізнання, і самовиховання, самовдосконалення, саморозвиток).

2. Структурні елементи культури.

Соціологія культури має свою розгалужену систему понять і категорій. Дослідниками, перш за все, розробляється питання про складові культури або її основні елементи. До них, звичайно, відносять поняття і уявлення, зразки поведінки, цінності і норми; в окремих випадках до них додають мову, ідеологію та інші елементи.

Більшість соціологів вважає ядром культури систему цінностей і норм. У цьому контексті культура визначається як певна система важливих для людини смислових комплексів - цінностей, які здатні виступати регулятивними принципами індивідуальної та групової поведінки.

Поведінка людей в суспільстві визначається, насамперед, їх орієнтацією на певні цінності. В одному й тому ж суспільстві далеко не всі люди притримуються однакових для всіх цінностей, по-різному ставляться і сприймають добро і зло, рівність свободу, справедливість. Одні люди є прибічниками індивідуалізму, інші – колективізму; для одних головне в житті – кар'єра, для інших – багатство, для третіх – чесність і порядність. Але це не означає, що у

суспільства або соціальної групи не може бути спільних соціальних цінностей, які вони висувають, стверджують і захищають.

Цінності - загальноприйняті переконання щодо цілей, до яких людина повинна прагнути. Вони складають основу моральних принципів. Наприклад, в християнській моралі – це діалог, Десять заповідей, що передбачають збереження людського життя („не вбивай”), подружню вірність („не чини перелюбу”), повагу до батьків („шануй свого батька і матір свою”) тощо.

Соціологи у визначення цінностей підкреслюють не лише наявність в системі цінностей певних переконань з приводу мети життя, але й думок про основні шляхи і засоби, що ведуть до досягнення цих цілей. Іншими словами, для них соціальні цінності відповідають на питання, як ставитись до того, що вже є або має бути.

Серед цінностей виділяють:

- смисложиттєві (уявлення про добро і зло, щастя, ціль і сенс життя);
- вітальні (від лат *vitalis* – життєвий; це цінності життя, здоров'я особистої безпеки, добробуту, сім'ї; цінності освіти, кваліфікації, правопорядку та ін.);
- цінності суспільного визнання і покликання (любов до праці, соціальне становище, служіння громаді і людям);
- цінності міжособистісного спілкування (чесність, безкорисливість, доброзичливість);
- демократичні цінності (права людини, свобода совісті, слова, переконань, вірування, свобода політичного вибору, національний суверенітет);
- партикулярні цінності (прив'язаність до малої батьківщини, сім'ї, віра в Бога, прагнення до Абсолюту).

Соціальні норми є похідними від цінностей і ґрунтуються на них. Під соціальними нормами розуміються правила поведінки, очікування і стандарти, які регулюють поведінку людей, суспільне життя у відповідності з цінностями певної культури та зміцнюють стабільність і єдність суспільства. О. Якуба визначає норми як такі, що відображають загальні вимоги суспільства, конкретних соціальних спільнот до поведінки їх членів. Це волевияв, що дає змогу здійснювати соціальний контроль і дає зразок поведінки. Додержання цих норм забезпечується в суспільстві звичайно шляхом застосування соціальних заохочень і соціальних покарань (або позитивними і негативними санкціями).

Соціокультурні зразки поведінки пов'язані та закріплені в обрядах, звичаях і традиціях.

Обряди – це сукупність символічних стереотипних колективних дій, що втілюють в собі ті чи інші соціальні ідеї, уявлення, норми і цінності і викликають певні колективні почуття.

Звичаї являють собою форми регуляції діяльності і відносин людей, які відтворюються у певному суспільстві, соціальній спільноті і групі і є звичними для неї, їх членів. Звичаї – це неписані правила поведінки.

Традиції функціонують в усіх соціальних системах, будучи необхідною умовою їх життєдіяльності, є елементами соціокультурної спадщини, які передаються з покоління в покоління. М. Вебер вважав, що типовими зразками орієнтації людей у різних сферах соціального життя виступають етичні вчення головних світових релігій. Існує певна типологія таких соціокультурних зразків у кожному суспільстві (типи героїв у міфології і релігії, соціокультурні зразки для молоді в стилі життя).

Соціокультурні уявлення – це регулятиви, що формуються на особистісному рівні на основі повсякденного досвіду; це первинні орієнтації в просторі культури суспільства, соціальної спільноти або групи. Кожне конкретне суспільство має свої специфічні уявлення про те, що є корисним, дозволеним, важливим, а що – шкідливим, забороненим і неважливим; яких традицій і звичаїв дотримуватись, а яких ні; які зразки поведінки варті визнання, а які мають бути відкинутими.

Поняття створюються на базі уявлень і містяться, передусім, у мові; завдяки ним стає можливим впорядкувати досвід людей. Поняття - це думки, ідеї, знання, що відображають в узагальненій формі предмети і явища дійсності через фіксацію їх ознак (наприклад, форму, колір, смак предметів оточуючого світу). Мова – це форма накопичення, збереження і передавання людського досвіду, система понять, наділених певним значенням. Люди засвоюють ці значення в процесі виховання і навчання, що дозволяє їм розуміти сенс сказаного і написаного.

Н. Смелзер відводить мові особливе значення у системі культури. Всі елементи культури можуть бути висловлені в мові. Н. Смелзер підкреслює, що мова – явище соціальне, нею неможливо оволодіти поза соціальною взаємодією, без спілкування з іншими людьми. Мова бере участь також у процесі надбання і організації досвіду людей, вона виробляє загальноприйняті значення. Спільна мова підтримує згуртованість суспільства і соціальних спільнот, сприяє формуванню почуття групової єдності, групової ідентичності. Але мова здатна і розділяти людей. Соціолог наводить приклад Канади, де мова є головним символом антагонізму між англо- і франкомовним населенням. Тому мова може стати важливою політичною проблемою: згадаймо наміри франкомовної провінції Квебек відмежуватись від Канади і утворити самостійну державу. У 1996 р. прихильникам такого розв'язання проблеми цілісності Канади не вистачило лише одного відсотка голосів людей, що брали участь у референдумі. Мовна ситуація в Україні також виступає важливим чинником політичного життя і тісно пов'язана із наявними типами субкультури – російськомовною і україномовною.

3. Соціокультурна ситуація в сучасній Україні.

Серед особливостей соціокультурної ситуації в Україні виділяють наступне:

- зміна соціальної орієнтації та ідеалів, новий соціальний вибір;

- переоцінка цінностей і формування їх нової ієрархії;
- акцент на цінності особистості;
- зростання ступенів свободи, багатоманітності та строкатості напрямів духовного життя як однієї з умов поновлення самодостатнього розвитку культури;
- зняття „жорсткого” ієрархічного управління сферою культури і зростання самостійності розвитку культури в регіонах країни;
- формування нової інфраструктури сфери культури і нових принципів управління нею;
- формування нових соціально-духовних потреб, шкал і критеріїв оцінки явищ культури та мистецтва, нових смаків і уподобань, поява нових елементів способу життя;
- нові відносини між учасниками культурного життя (в художньому житті між митцем, публікою, критикою та громадськістю);
- зміна статусу, а відповідно й ролі та функцій культури національної, яка стає одним з визначальних факторів прогресу суспільства, розвитку його державності;
- зміна соціального статусу релігії та зростання її впливу на мораль суспільства.

Що ж до якісних характеристик сучасного стану культури в Україні, то їх можна згрупувати в такий спосіб:

- співіснування в одному культурному просторі двох культур із неоднаковими можливостями: російської чи російськомовної та української, коли виразно проявляються тенденції до подальшої русифікації в багатьох сферах суспільного життя, зокрема інформаційно-комунікативній.
- співіснування явищ культурного етноцентризму та культурного космополітизму;
- поширення „вестернізації” та „американізації” з орієнтаціями переважно на взірці західної масової культури;
- творення сурогатної культури в усіх її проявах, яка позбавлена найсуттєвішого – етнічного колориту, етнічної неповторності як вагомої естетичної прикмети високості, цивілізаційності;
- проникнення ринкових відносин у сферу культури, що призводить до її дальшої комерціалізації;
- зростання рівня релігійності населення країни знаходило прояв як у збільшенні кількості членів традиційних релігійних громад, так і в дедалі більшому поширенні нетрадиційних релігійних організацій.

Можна назвати декілька причин кризового стану сфери культури в Україні. Це, насамперед, зменшення державної підтримки, а також таке негативне явище, як географічна неоднорідність культурного простору. На відміну від монокультурних країн-сусідів (наприклад, Польщі) український культурний простір характеризується внутрішньою суперечливістю, оскільки в ньому можна вирізнити принаймні три соціокультурні

середовища: україномовне українське, російськомовне українське і російськомовне російське. Ще досить помітними лишаються відмінності між першим і третім з них, розташованих на географічних полюсах України (Схід – Захід), що дає підставу деяким авторам наголошувати на існуванні „двох Україн”.

Тема 4. Суспільство як соціальна система

План

1. Поняття суспільства та соціальної системи. Типи суспільств.
2. Соціальна структура (соціальні організації, соціальні групи, соціальні спільноти, соціальні інститути).
3. Соціальний процес та соціальна зміна. Соціальна взаємодія.

1. Соціологія виходить із розуміння суспільства як складного, організованого системного об’єкта, як найбільш загальної соціальної системи, яка вимагає вивчення у різних аспектах (внутрішня структура, функціонування, розвиток та ін.).

В широкому розумінні „система” – це цілісний комплекс взаємопов’язаних та відносно самостійних елементів, які так чи інакше взаємодіють із зовнішнім середовищем.

Основні системні принципи:

- ієрархічність (одна система може бути елементом системи більш високого порядку);
- системна якість (організація самої системи як цілого важливіша, ніж окремі її елементи);
- структурність (зумовленість функціонування елементів системи якостями її структури);
- взаємозалежність системи та зовнішнього середовища (система проявляється через взаємодію із зовнішнім середовищем).

Цим ознакам відповідає і людське суспільство. Воно є системною організацією соціальної взаємодії та соціальних зв’язків. Воно здатне до саморегуляції, самовідтворення та стабільності.

Рівні суспільства:

- А) глобальна соціальна система (містить людське суспільство, систему міжнародних та регіональних організацій та установ);
- Б) суспільство („українське”, „американське” та ін.) у єдності його підсистем (економічна політична, духовна, соціальна) ;
- В) сім’я та мала соціальна група як малі соціальні системи.

Соціальна система – впорядковане ціле, що охоплює індивідів, групи, організації, соціальні інститути, спільноти, які об’єднані соціальними зв’язками та відносинами. Соціальні системи – структурні елементи суспільства.

Функції соціальної системи (Т. Парсонс):

- адаптація (соціальна система повинна адаптуватися до зовнішнього середовища, за це відповідає економіка);
- функція досягнення мети, що виникає як наслідок прагнення до адаптації (політика ставить мету та спонукає членів суспільства працювати на неї);
- функція інтеграції системи (соціальні інститути та звичаї);
- функція збереження порядку (соціальні інститути, які відповідають за соціалізацію – сім'я, школа, релігія).

Основні аспекти розгляду соціальної системи:

- А) соціальні спільноти (об'єднання індивідів);
- Б) соціальні організації (соціальні статуси та ролі);
- В) соціальні інститути (сукупність норм та цінностей, що забезпечують єдність суспільства);
- Г) соціальний процес (адаптація до зовнішнього середовища).

Типи суспільств:

- 1) за способом здобуття засобів для існування:
 - суспільства, які живуть полюванням та збиральництвом;
 - землеробські суспільства;
 - суспільства тваринництва;
 - традиційні суспільства;
 - промислові (індустріальні суспільства);
 - інформаційне (постіндустріальне суспільство).
- 2) за кількістю рівнів управління та соціальним розшаруванням:
 - прості (додержавні утворення, де нема управління та соціальної нерівності);
 - складні (державні утворення із соціальною диференціацією та стратифікацією).
- 3) наявністю письма (дописемні, письменні).
- 4) за домінуючою релігією.
- 5) за домінуючою мовою.

2. Усі соціальні групи суспільства поєднані між собою в межах інституціонального порядку. Соціальна система суспільства – це і є сукупність соціальних груп, пов'язаних між собою усталеними зв'язками інституціонального характеру. Усталені зв'язки становлять соціальну структуру суспільства. В. Ільїн в загальному сенсі мав підстави написати: «Соціальна структура розпадається на два великі блоки: соціальні інститути і соціальні групи, які є атрибутом будь-якого суспільства».

Соціальні групи існують тільки в межах відповідної соціальної системи. Вони набувають свої якості в процесі взаємодії з іншими соціальними групами, що входять до даної соціальної системи. Це не означає, що між соціальними групами та соціальною системою не можуть виникати суперечності. Якби це було так, то суспільство не могло б

розвиватися. В реальному житті в соціальних системах можуть співіснувати і співіснують соціальні групи, які є реліктовими утвореннями, що залишилися від попередніх суспільств, групи, пов'язані з домінуючим суспільним виробництвом, і групи, які представляють зародки нового суспільства. Але поки вони співіснують в межах однієї системи, вони впливають одна на одну і формують одна одну.

Початковий крок буде в з'ясуванні природи соціальної групи. Саме «соціальна група» є найбільш загальним поняттям для позначення якоїсь відносно сталої сукупності людей. Решта понять з цього семантичного ряду уточнюють це базове поняття.

Реальними соціальними групами виступають лише ті людські сукупності, відокремлені від решти соціального світу зовнішнім кордоном і внутрішньо структуровані, які є носіями колективної соціальної дії. Для реальної групи притаманна соціальна суб'єктність, тобто здатність до цілепокладання, прояву волі, рефлексії. Це не слід розцінювати як ототожнення групи та особистості. Суб'єктність груп проявляється інакше.

Реальні групи характеризуються такими показниками:

- 1) відокремленість зовнішнім кордоном від решти соціуму та внутрішнє структурування, яке встановлює ієрархію між членами групи, виділяючи в групі регіони лідерства і членства;
- 2) сила зв'язків в групі перевищує силу зв'язків її членів поза межами групи. Будь-яка група пов'язана з виникненням поділу „в групі – поза групою”, який є однією з іпостасей поділу на своїх та чужих;
- 3) члени групи пов'язані певними практиками, які об'єднують їх і дозволяють їм позиціонуватися в соціальній системі. Практики не варто ототожнювати суто з економічною діяльністю, а поділ на групи ототожнювати з поділом праці;
- 4) спільні практики передбачають спільні цінності. Цінності обумовлюють прийняття в групі певних норм, що регулюють стосунки між її членами;
- 5) ціннісна платформа і нормативна основа взаємодії породжують спільність в свідомості членів групи. Виникає осмислення своїх групових інтересів. Стає можливим виробити механізм прийняття спільних рішень.

Ці ознаки в сукупності є тим механізмом, через який група впливає на поведінку кожного з своїх членів. Саме у цьому сенсі можна говорити, що група має суб'єктний характер.

Соціальні групи можна також ділити на:

- великі та малі;
- тимчасові та сталі;
- великі (існують без безпосереднього контакту між всіма їх членами) та малі (існують за умови безпосереднього контакту між їх членами);

- територіальні (нації, регіональні спільноти, поселенські спільноти) та екстериторіальні (професійні, вікові групи);
- щільні (члени яких концентруються на певній території і не змішуються з членами інших груп) та дисперсні (члени яких розпорошені серед членів інших груп);
- групи з переважанням діахронних зв'язків та групи з переважанням синхронних зв'язків. До перших груп належать етнічні групи. Етнос існує до того часу, поки його члени орієнтуються на спільну історичну пам'ять. Переважно синхронні зв'язки важливі для виробничих чи спортивних колективів;
- за типом групових зв'язків – формальні та неформальні групи;
- за характером членства – з автоматичним членством, з добровільним членством та з примусовим членством.

Соціальні організації в соціології розглядають як елемент соціальної структури.

Соціальна організація – штучно сконструйована спільнота людей заради досягнення певної мети.

Механізми створення соціальних організацій:

- 1) коли досягнення спільної мети можливе лише через досягнення індивідуальних цілей – престиж, заробіток, реалізація здібностей (напр., трудова організація);
- 2) досягнення індивідуальної мети можливе через досягнення спільних цілей (напр., акціонерні товариства, кредитні спілки та ін.).

Соціальні організації – проміжний (між соціальними групами та спільнотами) тип об'єднання людей, який зорієнтований на досягнення певних цілей та формування високоорганізованих структур.

Риси соціальних організацій:

- це соціальна система, що має мету (зовнішню чи внутрішню);
- система, що має пірамідальну структуру (наявність різних соціальних статусів);
- організація створює формальну (адміністративну) соціальну систему, яка залучає до себе індивідів, відповідає за її стабільність та зв'язок із зовнішнім середовищем;
- наявність соціальної нерівності.

Ефективність соціальної організації залежить від синергії (співдружності), суть якої полягає в:

- А) спеціалізації (організація очікує, що індивід віддасть весь свій потенціал в точці, що відповідає його соціальному статусу);
- Б) синхронності (всі працюють на одну мету).

Фактори впливу на соціальну організацію із зовнішнього середовища:

- соціокультурні;
- держава та політична система;

- ринок та економіка.

Типологія соціальних організацій: формальні та неформальні (Хоторнські експерименти).

Форми соціальної організації:

- А) ділові (забезпечують працівника засобами існування);
- Б) громадянські союзи та масові організації (цілі – внутрішні, поведінка регулюється уставами, правилами, можливість задовільняти політичні, любительські, соціальні потреби);
- В) проміжні організації (союзи із підприємницькими формами: мережі магазинів);
- Г) асоціативні організації (добровільні об'єднання): „зелені”, сім'я, наукова школа;
- Ґ) організації тотального типу (ізольовані від суспільства та перебувають під наглядом): в'язниці, монастирі та ін.

Соціальні спільноти – форми соціальної життєдіяльності людей, що пов'язані із задоволенням потреб у здійсненні солідарних, скооперованих дій. Зазвичай, соціальні спільноти виникають під впливом об'єктивного ходу суспільства (а не створюються з якоюсь метою).

Соціальні спільноти бувають:

- 1) номінальні – сукупність людей, яка виділена за певною ознакою, але не поєднана внутрішнім зв'язком (наприклад, покупці прального порошку ...). Номінальні спільноти (або соціальні категорії) – штучно сконструйовані для статистичного аналізу групи (посезонна чисельність пасажирів потяга);
- 2) реальні спільноти (виділяють на основі інсуючих ознак: стать, прибуток, національність, шлюб, місце проживання та ін.).

Реальні спільноти існують об'єктивно, усвідомлюються суб'єктивно (у представників спільнот схожі стереотипи поведінки, спосіб життя, ціннісні орієнтації).

Підкласи соціальних спільнот:

- стратифікаційні (касти, стани, класи);
- етнічні (раси, нації, народності, племена, клани);
- територіальні.

Часто соціальні спільноти називають соціальними групами. Проте соціальна група – це сукупність індивідів, які взаємодіють між собою, усвідомлюють свою приналежність до неї і вважаються її членами з точки зору інших людей. В групі головне – соціальний зв'язок, який є сталим та тривалим. Натовп очевидців ДТП не є соціальною групою. Це – агрегація (сукупність людей, які опинилися в одному й тому місці, в один час, але не пов'язані між собою більше нічим). Агрегація ще називається квазігрупою.

Не всі соціальні групи, до яких ми належимо, однаково важливі для нас. Є первинні соціальні групи (з емоційними зв'язками): сім'я, друзі, дослідницька група, студентська група та ін. та вторинні.

Функціонування соціальних груп забезпечується соціальними зв'язками та взаємодіями.

3. Способи взаємодій:

- безпосередні та опосередковані;
- об'єктивні та суб'єктивні.

Форми соціальних взаємодій:

- А) співвідношення соціальних статусів;
- Б) рольова взаємодія;
- В) владні відносини;
- Г) міжособистісне спілкування.

Типи взаємодій:

- 1) кооперація (взаємодія для досягнення спільної мети та інтересів);
- 2) конкуренція (боротьба за одну мету за умови дефіциту соціокультурних благ);
- 3) конфлікт (свідоме блокування один одного в досягненні цілей, які не співпадають та прагнення довести суперника до поразки);
- 4) акомодация (пристосування до умов та вимог).

Соціальний процес – послідовна зміна станів чи елементів соціальної системи та її підсистем, що виражається в зміні стосунків між людьми та відношень між складовими системи.

Види соціального процесу:

- 1) соціальний процес функціонування (забезпечує відтворення якісного стану соціальної системи);
- 2) соціальний процес розвитку (перехід соціальної системи до якісно нового стану);
- 3) соціальний процес, який стосується об'єктів (класи, суспільства, організації, групи);
- 4) соціальний процес за мірою управління (стихійний, природно-історичний, цілеспрямований).

Соціальний процес залежить від соціальних змін, які, в свою чергу, залежать від природно-географічного середовища, економічних, політичних, культурних факторів (Е.Гідденс).

Фактори сучасних соціальних змін:

- високий технологічний розвиток, інформаційні технології;
- руйнування традиційних галузей виробництва західної економіки, перенесення основних потужностей виробництва на схід;

- глобалізація;
- зміни в культурі та приватному житті через зміну гендерних стосунків;
- збереження нерівності між багатими та бідними країнами;
- нестабільність міжнародних відносин.

Тема 5. Соціальні взаємодії та повсякденне життя

План

1. Необхідність дослідження повсякденного життя.
2. Невербальна комунікація.
3. Вербальна комунікація.
4. Соціальний простір.

1. Ми щодня зіштовхуємося на вулиці з великою кількістю людей, обмінюємося з ними короткими поглядами на відстані, але перебуваючи вже близько, відводимо погляд. Це – „громадянська неухважність” (Ірвін Гоффман), яку ми очікуємо від інших людей. Вона відрізняється від ігнорування. Таким чином ми даємо іншій людині зрозуміти, що ми її помітили, але не будемо робити нічого, щоб не здатися нав’язливим. Така поведінка є не усвідомлена, але має фундаментальне значення в нашому житті. Така поведінка, однак, не застосовується між закоханими, близькими людьми, а лише з незнайомцями. Навіть близькі люди мають слідкувати за своїм поглядом в бесіді.

Причини вивчення повсякденного життя:

- рутина щоденного існування є більшою частиною соціальних дій. Наше життя складається з одноманітних поведінкових ритуалів, які постійно повторюються. Щоденні заняття і взаємодії з іншими людьми визначають структуру і форму того, що ми робимо. Вивчаючи їх, можна багато дізнатися про життя людини як соціальної істоти та й про саме соціальне життя;
- аналіз соціальної взаємодії в повсякденності розкриває діяльність соціальних систем та інститутів.

2. Невербальна комунікація.

Соціальна взаємодія містить різні форми невербальної комунікації (вирази обличчя, жести, рухи), які ми використовуємо для підкреслення, підсилення та розширення того, що висловлене.

Обличчя та емоції

Пол Екман та його колеги розробили систему, яку назвали Системою кодування виразу обличчя, для опису руху лицевих м’язів, які визначають вираз обличчя. Вони намагалися з’ясувати суперечливість інтерпретацій того, як ідентифікувати та класифікувати емоції. Екман і Фрісен вивчали ізольовану общину в Новій Гвінеї, члени якої не мали контактів із західною культурою. Вирази облич, які відповідають 6 основним емоціям

(щастя, засмучення, злість, страх, подив, відраза), виявилися такими ж для общини (треба було розпізнати емоцію по картинках із різними виразами обличчя). Згідно з Екманом, це доводить, що емоції, які передаються виразами обличчя та їх інтерпретація є вродженими. Дослідники також визначили набір дискретних рухів м'язів обличчя і новонароджених, які схожі на вираження емоційного стану в дорослих (наприклад, ми однаково реагуємо на кисле). Проте дуже важливими також є, крім вроджених факторів, індивідуальні та культурні чинники (манера посміхатися, тривалість посмішки та ін.).

Не існує, однак, жестів чи особливостей пози, які використовуються, чи використовуються однаково, у всіх чи хоча б більшості культур. Жести, вираз обличчя, пози використовуються в якості додатку до слів, а також для передачі смислу, якщо в дійсності нічого не говориться. Невербальні мимовільні сигнали можуть дати побачити невідповідність того, що говориться і того, що є насправді (наприклад, людина червоніє, відводить погляд). Зазвичай, справжній вираз обличчя зберігається протягом 4-5 секунд, якщо ж це триває довше – можливий сигнал про нещирість, або використовуються в якості жарту, пародії, для виявлення іронії чи скептицизму.

“Обличчя” та культура

Ми багато уваги в повсякденності приділяємо „збереженню обличчя” („обличчя” в широкому значенні), що називають також „вихованістю”, „етикетом”. В декого це професійна необхідність (дипломати, гравці в покер, а дехто просто вміє це робити майстерно, постійно себе контролюючи).

3. Соціальні правила, бесіди та розмова

У мовному спілкуванні найчастіше зустрічається розмова – нерегулярний вербальний обмін, що відбувається в неформальних бесідах з іншими людьми. Найбільш відомі дослідження цієї сфери Гарольда Гарфінкеля, засновника етнометодології.

Етнометодологія – вивчення „етнометодів” (народних чи повсякденних методів), якими люди неусвідомлено користуються для того, щоб осмислити дії та мовлення інших. Ми можемо зрозуміти зміст розмови правильно лише тоді, якщо знаємо контекст ситуації, який не проявляється в самих словах.

Взаємне розуміння

Досліди Гарфінкеля

Фонові очікування, за посередництва яких організуються буденні розмови, були основною темою в експериментах Гарфінкеля зі студентами-добровольцями. Студенту слід було втягнути в розмову незнайому людину і з'ясувати смисл кожної репліки, які той казав. Така деталізація дратує співрозмовника. Таким чином, те, що виглядає простою розмовою, виявляється фундаментальним каркасом буденного життя.

Форми розмови

Слухати диктофонний запис власного мовлення – несподівані відкриття. Наші розмови більш неграмотні та незв'язні, ніж ми думаємо.

Помилки та обмовки

Реакції-вигуки

Деякі репліки не є мовою, а складаються з незрозумілих вигуків.

Обмовки

В дослідженнях „психопатології буденного життя” З.Фрейд проаналізував численні приклади різного роду словесних ляпсусів, які не є випадковими. Всі вони – симптоми внутрішніх конфліктів, коли наше підсвідоме впливає на наші свідомі слова та вчинки.

Ситуації та обставини

Повсякденне життя – серія зіткнень з іншими людьми в різних ситуаціях та обставинах. Межі зіткнень особливо важливі у випадку, коли вони сильно відрізняються від звичних процедур, або є неясність щодо того, що відбувається. В обмеженому просторі (наприклад, ліфті) важко або неможливо обмежити фокусовану взаємодію, тому мусимо приймати „нечуючі” та „небачачі” форми.

Управління враженням

Гоффман розглядає повсякденність як п'єсу (драматургійна модель).

Передній та задній плани

Гоффман ділить життя на передній і задній план. Передній план – це соціальні ситуації чи зіткнення, в яких виконуються формальні чи стилізовані ролі, люди ніби грають у виставі. Задній план там, де займаються реквізитом та готуються до взаємодії в більш формальних обставинах. Наша поведінка „за сценою”, „за кадром” інакша.

Адаптація до ролей: випробування інтимного характеру (візит до гінеколога)

4. Зіткнення та особистий простір

В західній культурі люди, які беруть участь в фокусованій взаємодії, зберігають дистанцію приблизно 90 см. Едвард Т. Холл, який досліджував невербальну комунікацію, розрізняє чотири просторові зони, які виникають при особистому спілкуванні. Інтимна дистанція (45 см) предназначена для невеликої кількості соціальних контактів, в яких допускаються регулярні доторки (батьки і діти, закохані). Особиста дистанція (45-120 см) – звична відстань при зіткненнях між друзями та достатньо близькими людьми (обмежена інтимність). Соціальна дистанція (120-360 см) зазвичай зберігається при формальній взаємодії (інтерв'ю). Публічна дистанція – понад 360 см – для виступів перед аудиторією.

В повсякденному житті найчастіше порушуються інтимна та особиста. Тому ми намагаємося їх відвоювати (погляд, лікоть, чи фізична перешкода).

Взаємодія в часі та просторі

Всі наші взаємодії розташовані в певному місці та протягом певного часу. Соціальні географи запропонували цікаве поняття просторово-часової конвергенції (з вдосконаленням транспортних систем відстані „скорочуються”).

Ми можемо зрозуміти, яким чином соціальна діяльність розподілена в часі та просторі за допомогою концепції регіоналізації (наприклад, будинок чи квартира регіоналізований на кімнати, коридори, поверхи, де ми перебуваємо в різний час і займаємося різними видами діяльності, часом деякі кімнати можуть бути „заднім планом”)

Годинниковий час

Відкриття годинників привело до зонування людської діяльності, створення міжнародних транспортних систем та комунікацій. Світового стандарту часу не існувало до 1884 года, до міжнародної конференції в Вашингтоні, на якій світ був розділений на 24 часові пояси, а також було встановлено точний початок загального дня.

Часова географія

Розроблена шведським соціальним географом Торстеном Хагерстрандом, який називає свій підхід „часовою географією”, хоча в дійсності його концепція пов’язана з переміщеннями в просторі та часі. Часова географія аналізує фізичні умови (вулиці, будинки, дороги, райони) нашої соціальної діяльності, намагаючись з’ясувати, яким чином вони визначають щоденні та щотижневі переміщення індивідів та груп.

Просторово-часові обмеження

Щоденні дії визначаються трьома видами просторово-часових обмежень: 1) обмеження фізичних можливостей людини (ті, хто працюють поза домом, транспортом добираються додому, щоб готувати та їсти, спати); 2) обмеження взаємодії (стан та завантаженість доріг); 3) обмеження, які встановлюються владою (людина живе там, де може жити фінансово, може будувати будинок там, де є дозвіл).

Зонування

Просторова міграція з села в місто супроводжувалася „міграцією” у всі часові зони: вечір та ніч. Крім того, має місце просторово-часове зонування: нічна активність в одному районі вимагає активності в інших.

В одному дослідженні вивчалась просторово-часова організація центральних районів Бостона в США. Цикли використання цих районів можна представити у вигляді 4 часових типів:

1. Безперервне використання: райони постійного використання.
2. Евакуація: райони, які порожні вночі.
3. Окупація: активність в основному в нічний час.
4. Переміщення: переміщення при зміні часу доби.